

УДК 343.9.01 (477)

Б. М. Головкін,
д-р юрид. наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

ЗАСАДНИЧІ ПОЛОЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРИСЛИВІЙ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті висвітлюються теоретичні засади запобігання корисливій насильницькій злочинності: поняття, зміст, місце в системі протидії злочинності, мета, об'єкт запобіжного впливу.

Ключові слова: корислива насильницька злочинність, запобігання, мета й об'єкт запобіжного впливу.

Запобігання корисливій насильницькій злочинності – провідний напрямок діяльності у сфері протидії останній взагалі. Найбільш узагальнений погляд на надбання теорії і практики такій протидії дозволяє виділити щонайменше 3 концепції протистояння злочинності держави й суспільства: (1) правоохоронна – дія кримінально-правового законодавства й забезпечення його системою правоохоронних органів; (2) превенції – запобігання виникненню детермінант злочинності й перешкоджання їх дії, недопущення формування й реалізації кримінальної мотивації на різних стадіях злочинної поведінки; (3) реагування на злочинні прояви шляхом кримінального переслідування винних і встановлення поступітєнціарного контролю.

Безпосередньо до предмета кримінологічної теорії запобігання злочинності належить концепція превенції; дві інші, з погляду А. Є. Жалінського, лише справляють запобіжний ефект на злочинність [1, с. 45, 46]. Методологічна функція кримінологічної теорії запобігання злочинності має превентивну, а не каральну предметну сутність, тому вважаємо за доцільне зосередити увагу на розробці заходів саме запобігання як складника загальнодержавної діяльності у сфері протидії злочинності, оскільки кримінальне переслідування, відправлення правосуддя, виконання покарання, здійснення адміністративного нагляду все ж таки належать до засобів реагування органів кримінальної юстиції на злочинні прояви і є другорядними або справляючими насамперед

превентивний ефект дії анти-рецидивної і значно менше – загальностримуючої.

Запобігання корисливій насильницькій злочинності пропонуємо розуміти як діяльність з убезпечення людини, суспільства й держави від такої злочинності, відвернення загрози її проявів шляхом обмеження дії детермінант, з превентивного впливу на осіб групи криміногенного ризику й захисту потенційних потерпілих. Запобіжна діяльність (а) організована ієрархічно відповідно до рівнів функціонування детермінант злочинності в суспільстві, (б) цілеспрямована на об'єкти впливу й отримання кінцевого результату, (в) диференційована за суб'єктами провадження, (г) підпорядкована досягненню певних цілей на окремих етапах її здійснення й (д) забезпечується функціонально різними видами діяльності, заходами й методами їх реалізації. Попередження злочинності має двоєдину діалектичну природу: з одного боку, це руйнація дії причин злочинності, з другого, як справедливо зазначив О.М. Костенко, – творення причин добродійності [2, с. 70].

Перше, з чого слід розпочинати творення моделі запобігання корисливій насильницькій злочинності, – це визначення її мети. Радянська доктрина бо-

ротьби зі злочинністю ставила за мету викорінення її причин і ліквідацію як пережитку минулого [3, с. 57]. Як видається, кінцевою метою попередження досліджуваної злочинності є захист від неї, зниження рівня її проявів до соціально безпечної межі. Питання окреслення останньої поки що залишається відкритим. У теорії управління ризиками вважається доведеним наступне: людина почувається в абсолютній безпеці, якщо ступінь ризику від фатального наслідку оцінюється величиною порядку 10⁶ на рік, тобто прийнятним є один випадок з мільйону. Якщо ризик досягає хоча б значення 10⁵, особа починає відчувати занепокоєння, рівень безпеки стає неприйнятним [4, с. 58].

За нашими даними, середній рівень корисливих насильницьких злочинів у розрахунку на 10 тис. населення упродовж останніх 10-ти років становить 7,7 злочинів, тобто є загрозливим. Досягнення мети кінцевої передбачає реалізацію проміжних, до яких належать нижченаведені. Насамперед, це перешкоджання поширенню в суспільстві детермінант корисливої насильницької злочинності, передусім причин, що її породжують, та умов, що їй сприяють. Необхідно обмежити дію пов'язаних з нею негативних явищ і процесів, що продукують криміногенні деформації суспіль-

ної свідомості щодо збагачення насильницьким шляхом і негативно впливають на молодіжне середовище. Важливо також досягти послаблення протистояння молоді існуючому правопорядку, системі суспільних цінностей, що призведе до уповільнення темпів криміналізації в цьому середовищі, а також забезпечити захист потенційних потерпілих від корисливих насильницьких злочинних посягань.

Поряд з метою запобіжної діяльності слід визначити об'єкт запобіжного впливу, проблема якого неодноразово обговорювалась і по-різному вирішувалася кримінологами. Докладний аналіз стану її розробленості зробив В. В. Голіна. Згрупувавши існуючі погляди кримінологів, він указує на основні підходи до розуміння об'єкта запобігання, яким зазвичай визнаються: а) детермінанти злочинності; б) криміногенне середовище формування особи злочинця; в) обставини, що сприяють досягненню злочинного результату; г) окремі негативні риси людей [5, с. 13–16]. Науковим доробком ученого стало визначення властивостей об'єкта запобіжного впливу (криміногенність, потенційність, динамічність, латентність) [6, с. 10]. Зі змісту суджень науковця випливає, що об'єктом такого впливу необхідно визнавати не самі

причини й умови злочинності, а криміногенні явища і процеси, криміногенні ознаки середовища й риси особи, що перебувають у тісному взаємозв'язку і здатні породжувати причини й умови злочинності та її проявів [6, с. 10]. Така позиція заслуговує на підтримку й подальшу розробку.

Висловлювалися й інші думки із цього приводу. Приміром, А. П. Закалюк об'єктом запобіжного впливу називав детермінанти злочинності та її проявів, передовсім причини й умови останніх [7, с. 332]. О. М. Литвак пішов шляхом переліку об'єктів запобіжної діяльності, як-от: (а) сімейне виховання дітей, (б) субкультура малих соціальних груп, (в) девіантна поведінка малих соціальних груп і молодіжних об'єднань, (г) неналежна ефективність правоохоронної системи, (д) явища соціальної аномії, (е) агресивність людей, (є) психічні розлади, (ж) шкідливі звички, (з) потенційні жертви злочинних посягань [8, с. 81].

На нашу думку, об'єкти запобіжного впливу доцільно класифікувати залежно від рівнів дії детермінант корисливої насильницької злочинності на макросередовищні, мікросередовищні й індивідуальні.

Макросередовищні об'єкти утворюють сукупність криміногенних явищ і процесів, зв'язків між ними й детермінантами цієї

злочинності. Впливати слід на явища і процеси, які типово зумовлюють виникнення дефектів суспільної правосвідомості, формування криминогенної психології в корисливому насильницькому відношенні, антисоціального інтересу вигідності збагачення насильницьким шляхом. Перш за все треба завадити накопиченню критичної маси криминогенних елементів (культурологічних, ціннісних, моральних) у суспільній свідомості, здатних змінити на прийнятне ставлення значного прошарку членів суспільства до можливості отримувати незаконну вигоду засобами кримінального насильства, викликати відносно масову орієнтованість на кримінальне збагачення таким шляхом. Якщо це не вдалося зробити, а детермінанти сформовані й уже діють, необхідно обмежити їх дію. Поряд із цим маємо перервати трансформацію негативних явищ і процесів суспільного життя в дефекти правосвідомості і психології, зруйнувати живильне підґрунття детермінант корисливої насильницької злочинності, в тому числі і зв'язок з фоновими явищами. Отже, елементами макросередовищного об'єкта превентивного впливу (на найвищому рівні абстракції) виступають: (а) діючий комплекс детермінант корисливої насильницької злочинності в різ-

них сферах суспільного життя і (б) зв'язок між детермінантами й корисливою насильницькою злочинністю в її проявах.

Мікросередовищні об'єкти запобіжного впливу охоплюють відносно однорідне криминогенне мікросередовище, в якому відбувається головним чином становлення особистості злочинця. Останнє розуміється як однотипові несприятливі умови особистого розвитку й одночасно місце зосередження антисуспільного елемента. Це мікросередовище включає деформовані інститути соціалізації особи (неблагополучна родина, неформальна група, найближче позасімейне оточення тощо). Найчастіше між криминогенним середовищем і спільнотою злочинців існує тісний взаємозв'язок, оскільки останні залучають до своїх лав і втягують у злочинну діяльність вихідців із криминогенного мікросередовища, яке є найсприятливішим до проявів детермінант корисливої насильницької злочинності. Його члени налаштовані на засвоєння існуючих антисуспільних цінностей, норм поведінки, вони підвладні субкультурним традиціям злочинного світу, вдаються до правопорушень, виявляють схильність спробувати кримінальні форми насильницького збагачення, прагнуть членства у складі злочинних угруповань. Входячен-

ня до складу криміногенного в корисливому насильницькому відношенні середовища певною мірою зобов'язує їх відповідати рольовим очікуванням, поділяти колективні уявлення, мораль, систему ціннісних переваг, дотримуватися способу життя, стандартів поведінки її членів. Елементами даного об'єкта запобіжного впливу визнаємо: (а) криміногенне мікросередовище; (б) умови життя, групові інтереси й домагання, передзлочинні форми поведінки його членів; (в) зв'язок між криміногенним мікросередовищем і становленням особи злочинця.

Індивідуальними об'єктами превентивного впливу є особа, схильна до вчинення корисливих насильницьких злочинів, її морально-психологічна сфера, (зокрема спрямованість), потенційний потерпілий і зовнішні сприятливі умови для виконання попереднього рішення про злочинне посягання. Безпосередньо корекції підлягають ціннісно-нормативна й емоційно-вольова сфери особи, спрямованість і мотивація її злочинної поведінки. Також вимагають усунення необхідні й достатні умови для реалізації злочинного наміру. Треба перервати зв'язок між криміногенними елементами психічного складу свідомості особи і діяльним волевиявленням, відвернути можливість реалізації

сформованого мотиву й виконання попереднього рішення, усунути сприятливі для цього зовнішні умови. Окремої уваги потребує робота з соціальними групами типових жертв корисливих насильницьких злочинів.

Стану сформованості й етапам розвитку об'єкта превентивного впливу відповідають різні форми запобіжної діяльності – профілактика, відвернення, припинення. Профілактика має упереджувальну спрямованість, здійснюється з метою завчасного виявлення й усунення явищ і процесів, які потенційно можуть трансформуватись у детермінанти корисливої насильницької злочинності, дати поштовх для розвитку корисливої спрямованості насильницького прояву. Вона обмежує вплив криміногенного середовища на осіб з нестійкою системою цінностей, стримує формування й розвиток зазначеної спрямованості, усуває недоліки захисту матеріальних цінностей, удосконалює навички особистої безпеки громадян.

Визначившись із цілями й об'єктами превентивного впливу, вкажемо 5 стратегічних напрямків попередження корисливої насильницької злочинності кримінологічними засобами: (1) покращання адаптованості молоді до суспільних трансформацій ринкового типу; (2)

зменшення ризиків криміналізації свідомості й поведінки соціально невлаштованої молоді щодо збагачення засобами кримінального насильства; (3) відвернення загрози становлення особи на шлях учинення корисливих насильницьких злочинів під криміногенним впливом мікросередовища; (4) упередження формування корисливої спрямованості насильницького прояву та її зміна; (5) перешко-

джання реалізації наміру й досягненню злочинного результату при вчиненні вказаних злочинів.

Таким чином, можемо стверджувати вищевикладені теоретичні положення запобігання корисливій насильницькій злочинності віддзеркалюють цілісний науковий підхід і можливі напрямки впливу на це антисуспільне явище з метою захисту інтересів людини, суспільства й держави від протиправних посягань.

Список літератури: 1. Жалинский А. Э. Специальное предупреждение преступлений в СССР (вопросы теории) / А. Э. Жалинский. – Львов: Выща шк., 1976. – 193 с. 2. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу: моногр. / О. М. Костенко. – К.: Атіка, 2008. – 352 с. 3. Теоретические основы предупреждения преступности: учеб. / отв. ред. В. К. Звирбуль, В. В. Клочков, Г. М. Миньковский. – М.: Юрид. лит, 1977. – 256 с. 4. Тихий В. Право людини на безпеку (конституційно-правові аспекти) / В. Тихий, М. Панов // Вісн. Конституц. Суду України. – 2000. – № 6. – С. 57–61. 5. Голина В. В. Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений: учеб. пособ. / В. В. Голина. – Киев: УМК ВО при Минвузе УССР, 1989. – 72 с. 6. Голина В. В. Попередження злочинності: консп. лекцій / В. В. Голина. – Х.: Укр. юрид. акад., 1994. – 40 с. 7. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А. П. Закалюк. – К.: Ін Юре, 2007. – 424 с. 8. Литвак О. М. Держава і злочинність: моногр. / О. М. Литвак. – К.: Атіка, 2004. – 304 с.

ОСНОВОПОЛОГАЮЩИЕ ПОЛОЖЕНИЯ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ КОРЫСТНОЙ НАСИЛЬСТВЕННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

Головкин Б.Н.

В статье рассматриваются теоретические основы предупреждения корыстной насильственной преступности: понятие, содержание, место в системе противодействия преступности, цели, объект предупредительного воздействия.

Ключевые слова: корыстная насильственная преступность, предупреждение, цель и объект предупредительного воздействия.

THEORETICAL POSITIONS OF THE PREVENTION OF MERCENARY VIOLENT CRIMINALITY

Golovkin B.N.

Theoretical bases of prevention of mercenary violent crime are examined in the article: concept, maintenance, place in the system of counteraction of criminality, aims, object of preventive influence.

Key words: mercenary violent criminality, warning and counteraction, purpose and object of preventive influence.

Надійшла до редакції 20.09.2011р.